

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI, CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE LITERE
ȘCOALA DOCTORALĂ DE STUDII LINGVISTICE ȘI LITERARE
DOCTORAT ȘTIINȚIFIC ÎN DOMENIUL FILOLOGIE

CLASA PROFORMELOR
DIN LIMBA ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ
(REZUMAT)

Conducător de doctorat:

PROF. UNIV. DR. EMERIT GAVRILĂ NEAMȚ

Student-doctorand:

ANAMARIA-BIANCA TEUȘDEA (căs. TONȚ)

2019

CUPRINS

Argument

Abrevieri

Simboluri

Sigle

Capitolul I – Clasa proformelor. Precizări necesare

1.1. Despre clasificarea cuvintelor: *clase lexico-gramaticale* (părți de vorbire) vs „celelalte clase de cuvinte”

1.2. Definirea conceptelor *substitut*, *anaforă*, *deixis* și *proformă*

1.2.1. Substitutul

1.2.2. Anafora și deixisul

1.2.3. Proforma

1.2.3.1. Etimologia termenului *proformă*

1.2.3.2. Definiții ale termenului *proformă*

1.2.3.3. Proformă (A) vs substitut (B)

1.2.3.3.1. $A = B$ (A egal cu B)

1.2.3.3.2. $A \supset B$ (A include pe B)

1.2.3.3.3. $A \subset B$ (A inclus în B)

1.2.3.4. Proformă (A) vs anaforă (C)

1.2.3.5. Proformă (A) vs prolexem (D)

1.2.3.6. Cum definim proforma?

1.2.3.7. Procesul de *proformalizare*

1.3. Clasificarea proformelor

1.4. Concluzie

Capitolul II – Prosubstantivele, subclasa cea mai extinsă de proforme?

2.1. Aspecte generale

2.1.1. Pronumele

2.1.2. Prosubstantivul

2.2. Tipuri de prosubstantive

2.2.1. Prosubstantive realizate prin pronume

2.2.1.1. Prosubstantive realizate prin pronume personal

2.2.1.1.1. Pronumele personal. Aspecte generale

2.2.1.1.2. Pronumele personal ca prosubstantiv

2.2.1.2. Prosubstantiv realizat prin pronume de politețe

2.2.1.2.1. Pronumele de politețe. Aspecte generale

2.2.1.2.2. Pronumele de politețe ca prosubstantiv

2.2.1.3. Prosubstantiv realizat prin adjectiv pronominal de întărire

2.2.1.3.1. Adjectivul pronominal de întărire. Aspecte generale

2.2.1.3.2. Adjectivul pronominal de întărire ca prosubstantiv

2.2.1.4. Prosubstantiv realizat prin pronume reflexiv

2.2.1.4.1. Pronumele reflexiv. Aspecte generale

2.2.1.4.2. Pronumele reflexiv ca prosubstantiv

2.2.1.5. Prosubstantiv realizat prin pronume semiindependent posesiv și prin adjectiv pronominal posesiv

2.2.1.5.1. Pronumele și adjectivul pronominal posesiv. Aspecte generale

2.2.1.5.2. Pronumele semiindependent posesiv ca prosubstantiv

2.2.1.5.3. Adjectivul pronominal posesiv ca prosubstantiv

2.2.1.6. Prosubstantiv realizat prin pronume demonstrativ

2.2.1.6.1. Pronumele demonstrativ. Aspecte generale

2.2.1.6.2. Pronumele demonstrativ independent ca prosubstantiv

2.2.1.6.3. Pronumele demonstrativ semiindependent ca prosubstantiv

2.2.1.7. Prosubstantiv realizat prin pronume nehotărât

2.2.1.7.1. Pronumele nehotărât. Aspecte generale

2.2.1.7.2. Pronumele nehotărât ca prosubstantiv

2.2.1.8. Prosubstantiv realizat prin pronume negativ

2.2.1.8.1. Pronumele negativ. Aspecte generale

2.2.1.8.2. Pronumele negativ ca prosubstantiv

2.2.1.9. Prosubstantiv realizat prin pronume interogativ

2.2.1.9.1. Pronumele interogativ. Aspecte generale

- 2.2.1.9.2. Pronumele interogativ ca prosubstantiv
- 2.2.1.10. Prosubstantiv realizat prin pronume relativ
 - 2.2.1.10.1. Pronumele relativ. Aspecte generale
 - 2.2.1.10.2. Pronumele relativ ca prosubstantiv
- 2.2.2. Prosubstantive realizate prin numeral
 - 2.2.2.1. Numeralul. Aspecte generale
 - 2.2.2.2. Numeralul ca prosubstantiv
- 2.3. Concluzie

Capitolul III – Proadjective sau cuvinte cu valoare adjectivală?

- 3.1. Aspecte generale
 - 3.1.1. Adjectivul
 - 3.1.2. Proadjectivul
- 3.2. Tipuri de proadjective
 - 3.2.1. Proadjective realizate prin adjective invariabile de origine adverbială
 - 3.2.2. Proadjective realizate prin adjective pronominale
 - 3.2.3. Proadjective realizate prin prepoziții cu valoare adjectivală cantitativă
 - 3.2.4. Proadjective realizate prin interjecții cu valoare adjectivală
- 3.3. Concluzie

Capitolul IV – Proadverbele, un tip de adverbe substitute?

- 4.1. Adverbul în limba română. Aspecte generale
- 4.2. Adverbele substitute – clasă de adverbe semantic deosebite
- 4.3. Adverbele substitute ca proadverbe
- 4.4. *Ce* ca proadverb
- 4.5. Concluzie

Capitolul V – Proenunțul, periferia clasei proformelor?

- 5.1. Profrazele. Scurt istoric și definiție
- 5.2. Tipuri de proenunțuri
 - 5.2.1. Proenunțuri realizate prin adverbe
 - 5.2.2. Proenunțuri realizate prin pronume
- 5.3. Concluzie

Capitolul VI – Proarticol, proprepoziție, proconjuncție și pronomeral – posibile clase

de proforme?

6.1. *Al (a)* pe poziția unei prepoziții (locuțiuni prepoziționale) cu genitivul: proarticol, pronume sau proprepoziție?

6.2. *De* – conjuncție vs. proconjuncție

6.3. Pronumeralul

6.4. Concluzie

Concluzii generale

Bibliografie

Cuvinte-cheie

clasă lexico-gramaticală, clasă semantico-funcțională, proformă, substitut, anaforă, deixis, prolexem, antecedent, referință actuală, referință virtuală, referent, semnificație lexicală, cuvânt lexematic, cuvânt categorematic, autonomie referențială, cotext, proformalizare, prosubstantiv, proadjectiv, proadverb, proenunț, proverb, proprepoziție, pronomeral, proconjunție, proarticol

Rezumat

Intitulată *Clasa proformelor din limba română contemporană*, prezenta teză de doctorat este un studiu consistent de tip monografic al clasei semantico-funcționale a proformelor din limba română. Locul proformelor în sistemul gramatical românesc nu este unul clar. Puținele studii dedicate exclusiv domeniului proformelor au condus la o definire superficială a acestei clase și la clasificări contradictorii a cuvintelor considerate proforme. Mai mult, unii lingviști nici nu recunosc existența unei astfel de clase semntico-funcționale, argumentând că acest concept, *proformă*, nu este o noutate pentru gramatica noastră, ci se suprapune unor concepte deja existente în limbă – *substitute*, respectiv *anaforice*. Având în vedere această realitate, existența unei monografii a clasei proformelor este absolut necesară pentru gramatica limbii române.

Cercetarea are ca fundament contribuțiile gramaticii academice a limbii române și pe cele ale unor lingviști consacrați, din diferite centre universitare (București, Iași, Cluj-Napoca, Oradea): Gabriela Pană Dindelegan, Maria Manoliu Manea, Dumitru Nica, Georgeta Ciompec, Dumitru Irimia, C. Dimitriu, Iorgu Iordan, Maria Vulișici Alexandrescu, G.G. Neamțu, Mircea Zdrenghea etc. În același timp, sunt luate în coniderare și opiniile recente cu privire la proforme ale unor autori mai puțin consacrați. Termenii cu care se operează trimit la gramaticile noi, dar se ține seama totodată și de abordarea tradițională. Cu alte cuvinte, în această teză se corelează cele două tipuri de viziuni din gramatica limbii române, drept dovadă interpretarea din perspectivă semantico-funcțională este raportată adesea la tradiția gramaticală.

Studiul urmărește o abordare cuprinzătoare a opiniilor despre proforme în vederea stabilirii unei direcții unitare de interpretare a proformelor, cu tot ce ține de comportamentul lor semantic, morfosintactic și discursiv. Organizată în șase capitole, lucrarea orientează demersul analitic dinspre general spre particular. În ceea ce privește exemplele care susțin caracterizarea tipurilor de proforme, cele mai multe sunt concepute *ad-hoc*, iar unele sunt preluate din literatura de specialitate; textelor scrise nu li s-a acordat atenție decât accidental întrucât abordarea funcțională impune cercetătorului, ca obiect de studiu, ipostaza vorbită a limbii.

Capitolul întâi, ***Clasa proformelor. Precizări necesare***, preponderent teoretic, debutează cu o prezentare succintă a modului de organizare a unităților lexicale ale unei limbi. Cu alte cuvinte, sunt înregistrate criteriile care stau la baza delimitării claselor lexico-gramaticale, respectiv a celor semantico-funcționale. Se subliniază faptul că pentru configurarea claselor semantico-funcționale sunt privilegiate particularitățile semantice și funcționale ale cuvintelor, motiv pentru care în aceeași clasă semantico-funcțională pot fi grupate unități lingvistice reprezentând părți de vorbire diferite.

În paginile următoare sunt analizate cu atenție definițiile termenului *proformă*, cu precădere din lingvistica românească. În urma acestei acțiuni, se observă că acest concept nu cunoaște în gramatica limbii române o direcție unică de interpretare. Observația că multiplele definiții propuse pentru fenomenul lingvistic analizat (*proforme*) sunt consecința suprapunerilor terminologice dintre *pronume*, *substitut*, *anaforă* și *proformă* vine să susțină nevoia studierii conceptelor amintite.

În consecință, în paginile ce urmează se are în vedere evoluția termenilor *substitut*, *anaforă* și *deixis* chiar. Conceptele cu care se operează sunt analizate sub forma unor dihotomii: *substitut* – *anaforă*; *anaforă* – *deixis*; *anaforă* – *proformă*; *substitut* – *proformă*; *proformă* – *prolexem*; *referință actuală* – *referință virtuală*; *context lingvistic* – *context situațional*; *cuvinte lexematice* – *cuvinte categorematic* etc.). Această acțiune are ca scop identificarea asemănărilor, respectiv a deosebirilor dintre conceptele înrudite analizate, ca, în cele din urmă, să se poată înainta o definiție clară a proformelor din limba română.

Capitolul continuă cu observațiile făcute în legătură cu semnificația cuvântului *proformă* și terminologia propusă pentru a face referire la procesul de evocare a unei unități din discurs prin diferite tipuri de proforme.

În închierea acestui capitol, se întocmește inventarul tipurilor de proforme din gramatica limbii române, un fel de istoric al acestora. De remarcat este faptul că cercetătorii, din dorința de a spune totul, aleg adesea un singur criteriu, ceea ce conduce la coerență și unitate voite, dar, în mod inevitabil impune o anumită limitare. Din acest motiv, în prezenta lucrare se optează ca pentru clasificarea proformelor să se țină cont, cu riscul apariției unor excepții în clasificarea proformelor, atât de legătura proformei cu sursa semantică, cât și de pozițiile sintactice pe care proforma le ocupă.

Începând cu cel de-al doilea capitol, cinci capitole consecutive sunt alocate posibilelor subclase de proforme (*prosubstantiv, proadjectiv, proadverb, proenunț, proarticol, proprepoziție, proconjunție și pronomeral*), acestea fiind prezentate din perspectivă deopotrivă diacronică și sincronică. Cu alte cuvinte, tipurile de proforme sunt definite și clasificate ținând seama de dinamica limbii. În urma considerentelor de ordin teoretic, în fiecare capitol sunt analizate cuvintele susceptibile de a fi incluse în respectiva subclasă de proforme, demers care confirmă sau, dimpotrivă, infirmă existența unei anumite subclase.

Cel de-al doilea capitol, *Prosubstantivele, subclasa cea mai extinsă de proforme?*, este rezervat analizei subclasei de proforme numite *prosubstantive*. În literatura de specialitate se consemnează adesea că pronumele reprezintă cea mai extinsă clasă de proforme fără a se pune limite clare între pronume și profome. Ca urmare a semnelor de întrebare în legătură cu calitatea de proforme a tuturor pronumelor, după o prezentare succintă a clasei lexico-gramaticale a pronumelui românesc, sunt supuse analizei observațiile lingviștilor români privitoare la capacitatea de substituție a pronumelui.

Astfel, pagini la rândul sunt alocate analizei tuturor subclaselor de pronume cu scopul de a identifica acele contexte în care pronumele și-au pierdut capacitatea de substituție și, implicit, pe cea de proforme. Arătând că nu toate pronumele dețin trăsăturile definitorii ale proformelor, se demonstrează că este forțat să se afirme despre pronume că reprezintă cea mai extinsă clasă de proforme. Pentru evitarea unor confuzii de ordin terminologic, sunt grupate sub denumirea de *prosubstantive* acele pronume care înlocuiesc un substantiv de la care își procură contextual referința.

Demonstrând apoi că, la fel ca unele pronume, și numerale ce ocupă poziții sintactice tipic nominale pot substitui un substantiv exprimat în mod explicit pe lanț, acestea sunt incluse în subclasa *prosubstantivelor* care devine astfel cea mai extinsă subclasă de proforme.

Proadjective sau cuvinte cu valoare adjectivală? este întrebarea la care se caută răspuns în cel de-al treilea capitol. În acest sens, în prima parte a acestui capitol este urmărită interpretarea adverbilor substitute în contexte nominale. În urma acestei analize, se constată că acestea fie sunt considerate adverbe cu valoare adjectivală (datorită contextului în care apar), fie sunt incluse în clasa adjectivului ca forme invariabile. În legătură cu capacitatea acestora de a funcționa ca proforme, se notează că sunt projective, pe de o parte, grație valorii funcționale de adjectiv (sunt ocurente în poziții sintactice specifice adjectivului – atribut adjectival, nume predicativ, element predicativ suplimentar), iar pe de altă parte, datorită faptului că își obțin interpretarea semantico-referențială prin raportarea la un adjectiv calificativ exprimat în contextul lingvistic.

În continuarea acestui capitol, se promovează ideea că adjectivele pronominale din limba română este formată din două grupe. Prima categorie de adjective pronominale este formată din formele posesive și cele de întărire, adjective care sunt și pronume totodată, iar cea de-a doua categorie aduce laolaltă restul formelor care și-au pierdut calitatea de substitute ale numelui. Opinia promovată în legătură cu calitatea de proforme a celei de-a doua categorii adjective pronominale este următoarea: prin adjectivizare, adjectivele pronominale (din a doua categorie) nu își pierde definitiv capacitatea de substitute, ci doar se reorientează spre un alt tip de sursă referențială – adjectivele calificative.

Tot aici se au în vedere *ce* în contexte exclamative și prepozițiile cu valoare adjectivală cantitativă (ocurente în contexte exclamative). Privitor la capacitatea lor de a funcționa ca proadjective, sunt identificate acele contexte în care formele în discuție au rol de *proadjective ale multului*.

La finele capitolului este atinsă și problematica lui *gata* ca proadjectiv atunci când are orbită adjectivală. Se punctează că această formă are trăsături insuficiente pentru a reclama încadrarea sa în subclasa proadjectivelor.

Capitolul IV, *Proadverbele, un tip de adverbe substitute?*, se ocupă, după cum îi spune și numele, de o subclasă de adverbe semantic deosebite, adverbele substitute. Se dovedește aici că deși mai mulți lingviști români numesc adverbele substitute și proadverbe, nu toate acestea au această calitate dată fiind citirea lor deictică. Analizându-le din perspectivă semnatco-funcțională, se ajunge la concluzia că aceste forme au un comportament aparte în sistemul

proformelor deoarece sunt în primul rând substitute funcționale, ele procurându-și referința contextual nu numai de la adverbe referențiale, ci și de la substantive exprimând circumstanțe.

Pe lângă adverbe substitute, ca un tip special de proadverb se remarcă relativul *ce* cu sens cantitativ. Deși *ce* adverbial se abate ușor de la comportamentul specific proformelor, acesta este pus totuși în rândul proadverbelor, argumentând că sensul său cantitativ se evidențiază datorită contextului exclamativ.

Penultimul capitol, ***Proenunțul, periferia clasei proformelor?***, tratează, în primul rând, problematica acelor forme care realizează o substituție globală, numite printre altele și profraze. Se arată aici că, deși trăsăturile semantico-referențiale garantează capacitatea lor de proforme, acestea ar putea fi considerate o subclasă marginală de proforme numai acceptând, la nivel sintactic, existența unui înțeles categorial enunț, așa cum propune Dumitru Nica.

Sunt analizate o serie de adverbe, câteva pronume cunoscute în literatura de specialitate sub denumirea de *neutrale* și structura *ce face?* în scopul afirmării ori negării rolului de proenunțuri.

În ultimul capitol, ***Proarticol, proprepoziție, proconjunție și pronomeral – posibile clase de proforme?***, se acordă spațiu unor concepte ca *proarticol*, *proprepoziție*, *proconjunție* și *pronomeral*. Aparițiile acestor termeni sunt sporadice în literatura de specialitate, după cum se menționează în acest capitol.

Cele mai însemnate pagini sunt dedicate lui *al* de pe poziția unei prepoziții/locuțiuni prepoziționale cu genitivul, formă despre care s-a vehiculat în gramatica limbii române că este ba pronume, ba proprepoziție, ba proarticol. După ce sunt trecute în revistă interpretările existente în literatura de specialitate, se ajunge la concluzia că oscilațiile dintr-o clasă în alta nu țin de stângăcia cercetătorilor, ci de natura acestui cuvânt situat la interferența mai multor clase lexico-gramaticale. Cu toate acestea, fără a se pronunța asupra statutului morfologic al lui *al* din contextul analizat, se acceptă că în acest caz putem vorbi de o proprepoziție.

Ultimele paragrafe ale capitolului final abordează pronomeralele. Se subliniază aici că existența unei subclase care să substituie numeralul nu contravine cu calitatea de proforme a unora dintre numerale, întrucât clasa numeralului din limba română înglobează două tipuri de numerale – substitute și nesubstitute. Prin urmare, acele forme care substituie numerale prezente în mod explicit în text formează subclasa pronomeralelor.

Nici forma *de*, despre care s-a afirmat că atunci când este coordonatoare funcționează ca proconjunție, nu este neglijată, chiar dacă se acordă un spațiu destul de restrâns problematicii acesteia. De asemenea, observațiile despre proarticol ocupă numai câteva rânduri. Aceste două subclase, proconjunție și proarticol, sunt excluse din clasificarea tipurilor de proforme în baza unor argumente logice.

În paginile dedicate concluziilor se prezintă contribuția personală. Cel mai important rezultat științific al tratării subiectului ales constă în realizarea unei lucrări monografice și sistematice a clasei proformelor din limba română contemporană, până în prezent singura de acest fel din lingvistica românească.

Lista bibliografică este alcătuită din peste 200 de titluri organizate în trei secțiuni (A. *Dicționare. Enciclopedii*, B. *Lucrări de referință* și C. *Studii și articole*) și cuprinde publicații reprezentative în special din domeniul gramaticii, dar și din cel al pragmaticii. Lucrările referitoare strict la tematica proformelor sunt de dată recentă. În construcția tezei, sunt incluse anumite rezultate din literatura de specialitate, preluând cele necesare pentru a conferi lucrării unitate și o înțelegere mai clară a rezultatelor.